

DEMOKRASİNİN YIRMİNCİ YÜZYILDAKİ HÜVİYET DEĞİŞİKLİĞİ

Yazan: Prof. Dr. Gerhard LEIBHOLZ

Alman Anayasa Mahkemesi Üyesi

Göttingen Üniversitesi ve

Çev. : Doç. Dr. Nermin ABADAN ve Vehbi GÜL

— I —

Avrupa'ya ve Avrupa'nın birlik şuurunu şekillendirmiş olan hıristiyanlık ve insanîyetçi klasisizm gibi manevî kuvvetler, gelenekçi batı demokratik düşüncesinin de esaslarını tayin etmişlerdir. Bu sebepten, mes. Cromwell zamanında demokrasinin, «a religious and moral principle» - dinî ve mânevi prensip ve «the translation into nontheological language of the spiritual priesthood of all believers - bütün müminlerin ruhanîyetinin din ötesi dile çevrilişi» şeklinde vasıflandırılmış olması ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan Pürütenlerin koyu dindar protestanların siyasî alanındaki mukavelelerini bile Allahın hâkimiyeti altında saymaları bir tesadüf eseri değildir.

Bununla beraber demokratik düşünce son iki yüz yıl içinde siyasî kudretini geliştirdiği ölçüde lâik şekiller içinde maddîleşmiştir. Fransız İhtilâlinden bugüne kadar gelmiş geçmiş yazılı - anayasalar, Allahın yardımını dilemekten tesadüfen vaz geçmiş degillerdir. Sadece İngiltere'de, Anglikan kilisesi resmî bir müessese olarak kabul edilmektedir. Bu sayededir ki, yazılı anayasası olmayan bu ülkede krallık eski dinî meşruiyetini muhafaza edebilmiştir. Ayrıca eski dinî kavramlar, siyasî alanda ruhanîlikten dünyevîliğe doğru bir değişim geçirmiştir. Meselâ Allahın hâkimiyeti kavramı yerine, halk hâkimiyeti veya bütün insanların Allah önünde eşitliği prensibi yerine, bütün insanların kanun önünde eşitliği prensibi, yani insanların müşterek rızaları ile koydukları bir mukavele esasları gelmiştir.

Dünyevîleşen Batı demokratik düşüncesinde Hıristiyan geleneğinin canlı tesirleri kalmamış değildir. Bu Hıristiyan geleneği, insaniyetçi klâsik hayat tarzına, Rönesansa, aydınlanmaya ve tabii hukuka zemin teşkil ettiği gibi, yeni hayat tarzının, Hıristiyan geleneğinin hayatîyetini ağır şekilde felce uğrattığını zannetmek hatalıdır.

Örneğin vazgeçilmez, zaman aşımına uğramaz ve devletten önce var olarak kabul edilen esas haklar ve insan hakları, ancak Hıristiyan inancı tarafından desteklendikleri ve kuvvetlendirildikleri için kabul edilmişlerdir. Çünkü beşerî yokluğa mahkûm olmasına rağmen insan, Allahın bir timsali sayılıyordu. Bu düşünce insan hakları ve esas hakların kanunlara geçmesinden çok önce Locke'un, İngiliz siyasî düşüncesi ve temsilî hükûmet sistemi üzerine kaleme aldığı eserde klâsik ve siyasî ifadesini bulmuştur. Burada, hürriyet, hayat ve mülkiyet gibi esas haklar birbirlerinden bağımsız olarak düşünülmüştür. İnsana imkân nisbetinde yaşama hakkı verilemezse, hürriyet içinde hareket edemez. Aksine, eğer hayat, yaşanacak bir kıymette olacaksa, onun hürriyet içinde devam ettirilmesi gerekmektedir.

Buna göre hürriyet hayatın güveni bakımından gereklidir. Fakat, eğer hayat ve hürriyet hakları korunacaksa, bu korunmanın sınırı içine mülkiyet hakkını da almak lâzımdır. Çünkü hayat ve hürriyet hakları, mülkiyet hakkının var olması ile mümkündür. Bu hürriyet hakları, sonradan esas haklar ve insan hakları teorisi çerçevesi içinde bağımsız olarak çeşitli yönlerde gelişmiş, şekillenmiş ve geleneksel kalıplarla anayasalara mal olmuştur.

Var olan despotik bir rejimi ortadan kaldırarak onun yerine meşrutî bir idare kurmak için ferdiyete her şart altında önem veren ve ferdin devletten önce var olan hayat ve hürriyet haklarına karşı duyulan bu inanç, sonuçta, hümanizma, rasyonalizm, kültürel gelişme ve tabii hukukla eşit bir şekilde katılma payı bulunan diğer bir inanç tarafından desteklendi.

Gerçekten bu insanlığa, akla, bütün insanları birleştiren tabiiata, inanmayı esas almak demektir. Bu aslında her şeyi, siyasî ve kollektif bakımdan kapsayan devlet, millet veya halk vâkiasına teker teker yön verebilen yüce bir inançtır. Ancak insan, eğer öncelikle aklî bir varlık ise, elbette başka şekilde düşünenlerden kendi kanaatlerine hürmet edilmesini isteyebilirdi. Tıpkı kendisinin aykırı

fikir taşıyanlara saygı göstermek zorunda olması gibi... Çünkü, başkalarına gösterdiği hoşgörülük, onların düşüncelerinden biraz uzaklaşsa da, eninde sonunda aklı karşı hürmetten başka birşey değildir. Akıl (ratio), bende olduğu kadar, diğer insanlardaki şeyleri de ortaya koymağa yardım eden özel bir vasıta derecesindedir. Bu sebepten ötürü, bu inanca, tez ve anti-tezin yani münakaşanın, müsbet tenkit ve bünyevî uzlaşmanın yaratıcı kuvvetine olankanı da dahildir. Bir tartışmanın özünde var olan düşünce, akılları ile hareket eden tarafların şuurlu bir olgunlaşmaya yaklaşmaları ve birbirlerini daha aklî delillerle ikna etmeye çalışmaları, en sonunda tartışmanın mevcut şartlar altında en aklî hal tarzını taşıyan bir uzlaşmaya varmasıdır. İşte parlâmentarizme manevî ve tarihî değeri kazandıran İngiliz Parlâmentosuna dünya ölçüsünde itibar kazandıran şey, bu karşılıklı aklî konuşmaya olan inançtır.

Böyle bir parlâmentonun müzakerelerine, sözde bütün halkı katmak teorik düşünceden öteye geçemez. Tez ve anti-tez, ancak alenîliğin ışığı sayesinde önem kazanabilir. Onun eğitici tesiri de yine ancak alenîlik vasıtası ile artırılabilir. Bu alenîlik sayesinde ki, halkta ciddî, yaratıcı ve olumlu bir tartışmanın cereyan ettiği güven ve inancı yaratılabilir. Alenîliğin ışığı altında cereyan eden aklî bir tartışma, akla dayanan imparatorluğun gerçekleşmesini ve gittikçe gelişmesini sağlamış olacaktır.

Hayatın diğer alanlarında da doğru ve bu sebeple de aklî olan genel çözüm tarzının, en iyi bir şekilde temin edebilmesinin, ancak ferdî hürriyetlerle mümkün olacağına inanılıyordu. Şahsî menfaati, iktisadî hayatın biricik teşebbüs gücü ve tek çözüm şekli olarak kabul edilen «Laisser faire, laisser passer» (bırakın yap-sın, bırakın geçsin) iktisat prensibi, özel menfaatler üzerine kurulmuş bir ekonomide çalışanlar için en iyi bir teminat sağlayacağına inandığı kadar, genel kabulle kavuşacağı güvenini de belirtiyordu.

Bu liberal demokratik düşünce, siyasî ifadesini, genellikle parlâmanter temsilî demokrasi diye adlandırılan bir temelde geliştirmiştir. Böyle bir demokraside, milletvekilleri, kararlarına seçmen grupları veya diğer teşkilâtların hissedilir şekilde tesir etmeleri ihtimali aşikârdır. Oysa ki bu ihtimal, bahsi geçen ihtimallerde, onu destekleyen parti ve grupların hukuk anlamından ölümü demektir. Karar verme hürriyeti, doğrudan doğruya parlâmanter temsil sisteminin varlığına bağlıdır. İşte bundan dolayıdır ki, Fransız İhtilâlinden Bonn Anayasasına kadar gelmiş geçmiş bütün yazı-

lı anayasalarda, milletvekilinin, vekâlet ve direktiflerle bağılı olmadığı temel hükmü akla yakın gelerek benimsenmişti. Doktrinde çeşitli yönlerde tartışılan bu konu, bağımsız olarak karar verme kudretinden yoksun olan vekâlet verenin iradesine bağılı bir milletvekilinden, temsilcilik vasfının alınmış olacağı, böylece ferdî değere dayandırılmak istenen temsil karakterinin düşeceği gibi kuvvetli ve isabetli bir tasavvura dayanmaktadır.

Bu sebeptendir ki, kim tarafından (seçmenler, partiler) ne şekilde olursa olsun, ileri sürülen direktifli vekâlet (mandat impératif) liberal parlâmanter temsil sisteminin esaslarına aykırı düşmektedir. Burke, bunu Bristol seçmenlerine irat ettiği meşhur nutkunda, formülleştirmiştir: «Authoritative instructions, mandates issued.....are things utterly unknown to the laws of this land, and which arise from a fundamental mistake of the whole order and tenor of our constitution» - «kati emirler ve vekâletler, bu memleketin kanunlarına tamamen meçhul şeylerdir. Bu, anayasanızın gerçek maksat ve tertibinin mükemmel olduğu zannına dayanan esaslı bir hatadan kaynak alır». Çok çeşitli yollardan denenmiş olmasına rağmen, hangi şekli ile olursa olsun, emirli vekâleti, parlâmanter temsil sistemi ile uzlaştırmak mümkün değildir. Temsilin mâna ve özü, siyasî ana kavramlara dahildir. Temsil ve emirli vekâlet, birbirleriyle aslâ bağdaşamazlar. Böylece, milletvekillerinin seçmenlere ve diğer siyasî teşekküllere karşı siyasî hesap verme mecburiyetinin reddedilmesi gerektiği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Onlara kararlarında yön verici tek ölçü, yalnız vicdan ve akidelerini belirtmeleridir. Böylece temsilî anayasalara temsilciler tarafından verilen siyasî kararların meşruiyeti teminat altına alınmış bulunmaktadır.

Fransız ihtilâlinde beri, parlâmanter temsil sistemini benimsemiş olan bütün yazılı anayasalarda belirtildiği gibi, bağımsız bir milletvekili, belli bir seçmen grubunun veya muayyen bir seçim çevresinin temsilcisi olamaz. O bütün milleti temsil durumundadır. Blackstone daha 18 ci yüzyılın sonunda belirttiği gibi: «Every member, although chosen by one particular district, when elected and returned, serves for the whole realm» - «Her milletvekili tek bir seçim çevresi tarafından seçilirse de seçildikten ve yetki aldıktan sonra, devletin bütünlüğü için çalışır.» Daha sonraları 19 cu yüzyılın siyasî devlet nazariyeleri literatüründe gittikçe rağbet bulan görüş, işte bu tasavvurdur. Bu görüşten sonra münferit halk temsilcisi, bir uşağın değil, bir efendinin sıfatlarına sahip sayıl-

mıştır. Bu sıfatla milletvekili belli şahsî değer ve yeteneklerin sahibi omalıdır. Yazılı anayasalarda bu derece yaygın bir kabul görmesi hiç de tesadüfî sayılamıyan geleneksel dokunulmazlık hakkı, ancak bu görüşün ışığı altında salim bir gerekçeye dayandırılabilir.

Amerikan anayasasının gelişimi ve Fransız İhtilâli süresince siyasî partilerin kurulma ihtimali üzerinde pek durulmamıştır. Şu kadar ki 19 cu yüzyılda kıta Avrupasındaki siyasî partilere karşı cephe alındığı bir gerçektir. Bu arada siyasî partilerin ve parti meclis gruplarının hoşgörünüğünün, milletvekillerinin hürriyetini ağır bir şekilde tehlikeye sokacağı ve parlâmanter temsil sisteminin temeli olan partileri meşrulaştırmanın mesele yaratacağı yönünde içgüdüsel bir hisse sahip bulunuluyordu. Zamanla bu açık parti düşmanlığı politikasını devam ettirmekte güçlükler ortaya çıktıkça, hiç olmazsa siyasî partilerin gelişmesini engellemeye gayret edilmiştir. Bu siyasî partilerin yirminci yüzyıla kadar ne anayasalarda, ne kanunlarda, ne de âmme münasebeti kaidelerinde neden hesaba katılmadığını açıklamaktadır. Partileri zararlı olarak vasıflandırmak yolu seçilmiştir. İşte bu sebepler yüzünden seçkin Alman âmme hukukçuları sistematik eserlerinde ya siyasî partileri esaslı şekilde incelememişler, örneğin Paul LABAND'ı alabiliriz -veya parti kavramının âmme düzeninde hiç rolü olmadığını kesin bir şekilde ifade etmişlerdir. Örneğin, Georg JELLİNEK.

Batı Avrupa demokratik düşüncesi, ifadesini siyasî teşkilâtlanmada bulmuştur. Bu düşünce çeşitli sebep ve bahanelerle devlet kudretinin, ferdin hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarına karşı kötüye kullanılmaması için mümkün ölçüde güven yollarını aramıştır. Bu gayretler, herşeyden önce teşkilât prensibi olarak kuvvetler ayırımı sistemi üzerinde toplanmaktadır. Bu sistem, ölçülü bir âmme idaresinin doğmasını sağlar; üstelik kanun koymada ve hizmetlerinin görülmesinde karşılıklı olarak birbirlerini kontrol eden temsilî mercilerin yan yana kurulup çalışmasına yol açar. Nihayet - özellikle anayasalı monarşilerde - yasama kuvveti ve denge kuran iki meclis sistemi ile kuvvetlendirerek modern bir gelişime yol açar.

Sonuçta çeşitli devlet kuvvetleri arasında anayasaya dayanan güç taksiminin bu sistem vasıtası ile ihlâl edilmemesi ve bilhassa bu kuvvetlerden hiç birinin anayasadan gelmiyen imtiyazla bir üstünlük kazanamaması düşüncesi ile devlet kudreti sınırlandırılmış dolayısıyla hak ve hürriyetler teminata kavuşturulmuş olur.

Aynı sebepten ötürü bir anayasa düzeni ve hukuk devleti içindeki kanunlar, umumun benimsediği itibar ile ölçülü prensipler taşımak zorundadır. Yoksa, belli bazı şahısların leh veya aleyhlerine keyfî bir ayrıcalık eseri olarak yapılamazlar. Hukuk devleti ile ilgili olarak alınacak izafî güven tedbirleri de, bu yönde, yani hayat, hürriyet ve mülkiyetin güveni yönünde, etkiler icra ederler. Bu tedbirler arasında hâkimi sadece kanunlara tâbi olan adliye teşkilâtının bağımsızlığı, THOMA'nın daha 1910 da hukuk devleti tasavvurunun temeli olarak vasıflandırdığı ve icraya ferdî hürriyet sahasına ve haklara keyfî olarak tedavüz imkânı tanımayan idarenin kanunîliği (Gesetzmaessigkeit der Verwaltung) prensibi ve nihayet idarî mercilerin kanunlara tâbi işlemlerini kendi kanun ve hukuk ölçülerine göre kontrol eden bağımsız bir idarî kazanın kabulü yer almaktadır. Bütün bu esaslar, mutlak eşitliğin şekli kanunlardan ve maddî hukuktan geldiğini farzeder. Ondokuzuncu asırda bu inanç ve güven, siyasî ve ekonomik münasebetlerin sağlamlığı ve adı geçen denge ve kontrol sisteminin varlığı sayesinde öz ve şeklinden hiç bir şey kaybetmemiştir.

Bununla beraber yakın çağın tecrübeleri, kanunla hukuku aynı şeyler olarak kabul eden görüşün hemen hemen bütün devletlerde meseleler yaratabileceğini göstermiştir. Meşruluk ve kanunîlik bugün artık tam anlamı ile bir eşlik göstermemektedirler. Bir normun genel mahiyete sahip olduğu vakıası, daha fazla akıl ve adaletin ayırıcı vasfı yapılamaz.

Kanunîlik ile meşruluk arasındaki bu potansiyel gerginliği gidermek için gittikçe artan bir ihtiyaç halinde üçüncü kuvvete yer verilmiş ve bütün devletlerde ayrıca Anayasa mahkemelerinin kurulmasıyla ihtiyaç duyulmuştur. Anayasa mahkemesinin görevi, hukuk ile siyaset, başka bir deyimle, kaidecilikle gerçekcilik arasında ortaya çıkan kanunsuzlukları adalet çerçevesi içersinde hukukun lehine çözmek ve böylece kanunîlik ile meşruluk arasında -teknik bakımdan- mümkün olduğu derece ve ölçüde bir ayniyet sağlamaktır.

Hürriyetin koruduğu bu düzen, ferdin itaatsizlik ve sorumsuzluk hakkına dayanan bir hürriyet kavramı ile bağdaşmaz. İlim hürriyeti ve hâkim bağımsızlığı gibi siyasî hürriyet de, aşağı yukarı hürriyet ile kanun, süje ile obje arasında tamamlayıcı bir hasıla olarak sorumluluğa yer veren bir uzlaşmayı şart koşturmaktadır. Bu, ferdin üstünde vicdan ve akideyi mükellef kılan bir kanunun

olabileceği gibi, gerçekten dinî doğmanın veya zımnen şart koşulan somut siyasî değerler mecmuasının eseri de olabilir. Bu bakımdan RUGGIERO «Kendi kendinin efendisi» olma - başka bir deyimle, diğerlerinden her türlü cebir bağılılığı kaldıran bir bağımsızlığa kavuşma, buna karşılık kendine ve diğerlerine karşı hür olarak ödev yüklenme kavramını anlamaktadır. Bu anlayışa göre, hürriyet, «ilmî otoritelerin ve kanunların kaynaklarını pür aklın varlığına mal etmek» demektir. Fakat bu tarife göre hürriyet, henüz «devleti ilâhlaştırmak» veya «otoriteleri kutsallaştırmak» demek değildir. Çünkü, özel bir siyasî vasatın kabulü, siyasî alanda iş görür hale getirmek için vazgeçilmez bir şarttır. Liberal demokrasinin hayat iksiri olan bu şiddetli muhafazakâr devlet telâkkisi, haklı olarak, umumî sosyal kutuplaşmaları en iyi ifade eden devlet dışı bir denge şeklinde tavsif edilmiştir.

— II —

Daha derinden incelendiği zaman, buraya kadar ana hatları belirtilen demokratik düşünce tarzının, demokratik olmaktan daha çok liberal bir karakter taşıdığı görülür. Liberalizm ve demokrasi aynı şeyler değildir. Çünkü liberalizmin 19 cu yüzyılda monarşi ile de bağdaştırılabildiğini gösterir. Liberalizm ile demokrasi birbirleriyle telif edilebilirler. Fakat aynı zamanda çelişme halinde de bulunabilirler. Tarih, gizli düşmanların taktik sebeplerden ötürü müşterek düşmana karşı birleştiklerine dair sayısız vesikalarla doludur. Böyle ittifaklar, müşterek düşmanın kuvveti kırılıp zafere erişilene kadar zaman zaman ortaya çıkan gerginlikleri örtebilir.

Bu görüşe göre, liberalizm ile demokrasi arasında mutlakiyetçiliğe karşı kurulan ortak yeraltı ittifakı, son yüzyılın seçim kanunlarına iyi bir örnekti. Bu gerginlik 19 cu yüzyılda niçin sadece muhafazakârların değil, aynı zamanda liberallerin de seçim kanunlarının gelişmesine büyük bir mukavemet gösterdiklerini aydınlatmaktadır.

Liberalizm ile demokrasi arasındaki bu gizli çatışmanın son yüzyıl içinde bütün Avrupa memleketlerinde daha güçlü olan radikal demokratik kuvvetlerin zaferi ile sona ermiş olmasına şaşmamalıdır.

İnsanın şahsî varlığını prensip olarak yücelten ve ferdi toplumun emrine sokan ROUSSEAU, demokrasinin aynı zamanda anti-

liberal bir hüviyet taşıyabileceğini çok önceleri ortaya koymuştur. Burada fert artık süje değil, objedir. Bu obje, kamu iradesinin (volonté générale) kendiliğinden çalışan bir cihazdır. Fransız İhtilâlinin, insan haklarını benimseyen liberal demokrasi anlayışının böyle bir demokrasi şekline izin vermediği malûmdur. Fakat böyle bir demokrasinin mümkün olması, bizi demokratik düşüncüyü liberal unsurundan bağımsız olarak daha fazla tahlil etmek vazifesinden kurtarılmamaktadır.

Her demokrasi, halkın hükümran olduğu, yani bütün kudretin halktan geldiği ve anayasa ile verilen kudretin âmil ve hâmil olduğu kabul eder. Üstün siyasî kudretin kaynağı olarak halk, en önemli siyasî ve adlî kararları ya vasıtasız olarak bizzat vermek zorundadır veya halk tarafından düzene uygun bir şekilde meşruleştirilen ve yetkileri sınırlandırılan, çoğu defa temsilci merciler kanalı ile aldirtmak zorundadır. Halk, siyasî bir toplumda en yüksek evrensel ve nihai karar mercii ise, ancak o zaman hükümran sayılır.

Fakat «halk» kavramından ne anlamak lâzımdır? LINCOLN, demokrasiyi: «a government of the people, for the people, by the people - halk için, halk tarafından, halka doğru bir hükümet» diye tarif eder. Yani insanlar, halk iradesinin teşkiline ne kadar çok katılırlarsa, seçmenlerin «common will - halk iradesinin» formüle edilmesine iştiraki o derece artar ve kurulan rejim o derece demokratik karakter taşır. Bundan da, demokrasinin asıl cevherinin eşitlik olduğu anlaşılır. Çünkü eşitlik esas itibariyle halk hâkimiyetini «gerçekleştirir.»

O halde bir demokraside eşitlikten ne anlaşılacak gerekir? Şüphesiz ki bu kavram, şekli, hele bilhassa sayıya dayanan bir kriter ile belirtilemez. Aristo'dan BYRCE ve KELSEN'e kadar birçok fikir adamının gayretleri düşünülmürse, literatürde, bu kavram üzerinde ne kadar çalışıldığı ortaya çıkmış olur. Ancak bütün bu çalışmalar tam mânâsı ile ikna kudretini haiz olamamıştır. Eşitlik kavramı priori (deney dışı) olarak tesbit edilemez. Eşitlik, muhteva itibari ile değişebildiği gibi, somut şekli ile zaman ve mekâna bağlı olan sosyal ve siyasî şartlara da tâbidir. Ancak bu özelliği dolayısıyla ki, demokrasi kavramı soyutluğundan ayrılarak somut, tarihî bir kavram haline gelebilir. Demokrasiyi, eşitliğe bağlayan somut maddî muhtevasına göre çeşitli cins ve tiplere

ayırarak mümkündür. Bir toplumu belirli bir tarihî duruma eriş-tirmek için herhangi bir somut siyasî muhtevayı daima eşitlik kavramıyla irtibatlandırmak esastır.

Modern demokraside eşitlik kavramı, tedricen 19 cu yüzyılın değişen eşitliği yerine, esaslı ve köklü bir eşitlik kavramının geç-mesi ile belirli bir hüviyet almış bulunmaktadır. Bu, esasen her-kese uygun ölçüler biçen anlayışa sahip bir eşitliktir. Orantılı diye-bileceğimiz bu eşitlik, insanları esas itibarile özüne, ahlâkına ve fikrî durumlarına göre çeşitli şekillerde ayırarak, bu farklı ölçüle-re göre muamelelere tâbi tutmak istiyordu.

Bu görüş açısından, insanlar arasında başgösteren farklılıklara değer verilmeden, mutlak olarak eşit sayılmaları halinde, eşitlik ağır şekilde zedelenmiş olurdu. Liberalizme ve bu kanalla da libe-ral demokrasiye hemen hemen kendi aristokratik karakterini aşı-layan eşitlik, işte bu orantılı veya nisbetçi eşitlikten başkası değil-di. Bu anlayışa göre 19 cu yüzyılda sert ve iptidaî bir şekilde de olsa - siyasî iktidar sahasında insanlara farklı muamele ediliyor ve halkın muayyen tabakaları siyasî haklardan mahrum kılınıyor ve ya kamu iradesinin teşkiline ancak belli şartlar altında iştirak etti-riliyordu. Örneğin, yüksek bir tahsil ve terbiye görmüş veya belli bir yaşa erişmiş olmaları sebebiyle halkın sadece belli bir gurubuna ekli oy hakkı tanıyan çoğunluk sistemi (Pluralwahlrecht) de, an-cak bu yoldan savunulabiliyordu.

Bugün, bütün bunlar artık imkânsız şeylerdir. İnsanlar arasın-daki bu fiilî farklar, 19 uncu yüzyılda çok önemli sayılıyordu. Bu-gün bu farklılıklar, insanlarda ortak olan vasıflar yanında çok önemsiz kalmaktadır. Artık sosyal değer çeşitliliklerine zarar ver-meden ve aralarındaki soy, sınıf, tahsil, görgü, cinsiyet, ırk, tâbi-yetten doğan farklılıklara hâlel getirmeden bütün insanlara mutlak olarak aynı değer izafe edilmektedir. Siyasî haklara sahip vatan-daşlar arasında eşitlik kavramının özelliği üzerine eğilmek aydın-lığa ulaşma bakımından doğru bir şeydir. Sınıf esasına, zenginliğe, eğitim ve öğretime dayanan ölçülü bir müdahale ve kamusal ira-denin formüle edilmesi konusunda ileri sürülen fikirler, bugün demokrasinin gerçekleşmesini ciddi problem haline getirmekte-dir. «Suum cuique tribuere - herkese kendine düşeni vermek» düsturu-na göre, vatandaşları çeşitli muameleye tâbi tutan orantılı eşitli-ğin değil, aksine modern demokrasi mefhumunda aritmetik eşitliğin var olduğu söylenebilir.

Eşitliği kökleştirmeye ve kalıplaştırmağa kesin anlamını veren bu gelişim vetiresi, bugün bile henüz sona ermiş sayılamaz. Şayet son yüzyıl boyunca sayıları gittikçe artan devletlerde kadınlara seçim hakkı tanındığı veya çoğunluk sisteminin câri olduğu seçim çevrelerinin gittikçe denkleştirildiğini yahut da vatandaşlara teker teker gerçek sonucu vermesi gereken ve seçmenin oyunu sadece oy verme sırasında mutlak olarak eşit şekilde değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda oyların değerlendirilmesinde eşit bir tesire de sahip kılan nisbî temsil seçim sisteminin gittikçe mükemmelleştirildiğini düşünecek olursak, bunun siyasî iktidar sahasında bile geçer olduğunu görürüz.

Bir zamanlar başlıyan bu müfrit eşitçi demokrasileşme vetiresi, taşıdığı dinamizm sebeble, etkisini bugün de devam ettirmektedir. Siyasî iktidar alanından taşan yeni hayat sahaları, gelişen eşitleştirme cereyanının tesiri altına alınmıştır. Bütün bu fikir örgüsü içinde, son yıllarda ve özellikle son on yıllar içinde birçok Avrupa devletlerinde, devletin müdahalesi ve ekonomik hayatın devletçe sevk ve idaresi yolunda bir sosyal tecanüse ulaşıldığı olayına dikkati çekmek isteriz. Bu durum bizi sadece şeklî ve siyasî değil, aynı zamanda oldukça önemli bir ölçüde sosyal ve ekonomik demokrasinin gerçekleşmekte olduğu kanısını benimsemeğe doğru götürmektedir. Bu gelişim büyük batı demokrasilerini, belli bir kamu tipinin hâkim olduğu bir toplum birliği haline sürüklemektedir. O kadar ki eski sınıf farklarının aksine, sınıfsız bir cemiyet kurma dâvasını güden Marksist akım bile bu yoldan hedeflerini gerçekleştirmiş sayılır. Bu gelişim sonucunda devlet hayatında sadece oy veren siyasî hak sahibi vatandaşların değil, iktisat alanında etkili yurttaşların da önemli rol oynadıklarını kabullenmek gerekir.

Sosyal ana hakların ve sosyal devlet prensiplerinin modern anayasalarca artan bir ölçüde benimsenmesi ve arada sosyal hukuk devleti esasının Bonn anayasasında olduğu gibi kabulü, radikal eşitlik tasavvurunun gittikçe siyasî iktidar alanından sosyal hayata doğru kaymakta olduğunu göstermektedir. Sosyal ana haklar gerçekten tam mânası ile ana haklardan sayılmazlar. Aksine - demokratik eşitlik prensibine dayandıkları için - demokratik statü haklarındandırlar. Bunlar, kanunlara dayanarak adalet sınırları içinde gittikçe daha büyük bir ölçüde «bahsedilen» fakat «garanti edilmeyen» ortaklık vatandaşlık haklarıdır. Bu sebepten ötürü,

asıl liberal esas ana haklar sayılan negatif statü ile sosyal haklar denilen pozitif statü arasında bir gerginlik vardır.

Bu gerginlik biraz da zorunludur ve tam mânâsı ile giderilemez. Bu gerginlik, sosyal ana hakların liberal esas hakların karşısında somut vazifeler yüklenmesinde ve liberal esas haklarla donatılmış hürriyetleri sınırlandırmasında ifadesini bulur. Bu, aynı zamanda sosyal ana haklar denen temel hakların, liberal ana haklar karşısında prensip olarak niçin liberal olmayan bir devlette gerçekleştirilemeyeceğini de açıklar. Nihayet bu sosyal ana hakların özelliği muhtevalarının gittikçe somutlaşmağa ve aktifleşmeğe muhtaç olduğu sonucuna varır. Bu haklar, alâde hukukî taahhütler ve boş sözler ihtiva ettikçe, hâkimin değil, kanun vâzının ödevi olmaktan ileriye geçemez. Buna göre kanun koyucunun yüklendiği ödevden sosyal hakları açıkça zedeleyen şekilde devleti kurtaracak kanunlar koymaması şarttır.

Anayasa ile güven altına alınmış olan sosyal hukuk devleti, prensibine göre, ortaya bir menfaat çatışması çıktığında, bunu sosyal uzlaşmanın ruhuna ve hükümlerine adalet görüşlerine uygun olarak uyandırmak ödevi ile yükümlü bulunan kanun koyucuya doğrudan doğruya müracaat edileceği aşikârdır. Bu prensip, ancak herşeyden önce umumî eşitlik prensibi muhtevaca somutlaştırıldığı müddetçe âdil görünebilir. Bu sebeple kabaca, bu prensibe göz yumma halinde bir mânâ kazanabilir.

Gittikçe ilerleyen bu eşitleştirme siyasî ve sosyal alanda her gün genişleyen bir demokrasileşme ve anti-liberalleşmeğe doğru gitmektedir. (1). Hiç şüphesiz özellikle demokratik siyasî iktidar alanında da demokratik eşitliği güven altına almak gerektiğinde, hürriyet bir dereceye kadar zorunlu olur. Bundan ötürü «hür seçimlere» karşı duyulan arzu aynı zamanda gerçekten demokratik bir istektir. Diğer taraftan liberal demokratik düşünceye göre, hürriyetin eşitliği esastır. Hürriyet ancak, diğer fertlerin hürriyetleri-

(1) Esas hakların kazaî kararlarla vatandaşlar arasındaki hukukî münasebetlerde üçüncü şahıslar lehine etkisinin genişletilmesi (Federal Almanya Anayasa Mahkemesinin ilgili kararı ile karşılaştırınız. Mahkeme zabıtları Cilt 7, S. 204 ve sonrası) ve bağlayıcı sayılması, bu gelişimi teşvik etmiştir. Bu karar vatandaşların hukukî münasebetlerinde bir «Sosyal statü- Status sociales» yaratma yolundan bir kısım hürriyetler teminatının liberal muhtevalarını daraltmış ve bunlardan faydalanmayı belli sosyal ödevlerin yerine getirilmesine bağlamıştır.

ni teminat altına almak gerektiği zaman bir dereceye kadar sınırlandırılabilir. Hürriyet temelinde dayanan ferdî bir özelliğin, kanunî bir âyarlamaya tâbi tutulması şarttır.

Eşitliğin demokratik irade tezahürü alanında niçin böyle kesin bir rol oynadığı ve demokrasinin neden aynıyetler manzumesi olarak vasıflandırılabilceği böylece anlaşılmuş olur. Gerçekten plebisiter demokrasilerde ortak iradelerin genel irade olarak kabul edilmesi ile belirir.

Çoğunluk prensibi de demokratiktir. Çünkü bu prensip siyasî eşitliği mümkün olan en geniş ölçüde sağladığı gibi, bu kanalla da ferdî iradeyi genel iradenin muhtevası ile mümkün olduğu kadar bağdaştırır.

Eski zamanlarda azınlıklar itirazlarından vaz geçmeğe ve böylece mütecanis bir birlik olarak farzedilen halkın müttehiden karar vermesini sağlamağa gayret etmişlerdir. Buna karşılık bugün vasıtasız demokrasilerde, önce azınlık iradesinden ayrılan halk çoğunluğunun iradesi, oy hakkına sahip olan vatandaşlarla, sonra da bu seçmenler kütesinin genel iradesi ile aynıyet arz etmektedir. Çoğunluk prensibinin aynı zamanda liberal bir renk taşıdığı şüphesizdir. Bu, çoğunluk kararının aklîlik ve doğruluğuna olan bu inan, aydınlanma devrinin düşüncesine, liberalizme ve nihayet siyasî ve temsilî parlâmentarizme de şâmindir. Gittikçe genişleyen siyasî liberalizmden sıyrılmamanın çoğunluk prensibinin haklılık ve isabetliliği konusunda belli ölçüde bir hayal kırıklığı yaratması hiç de tesadüf değildir.

— III —

Modern yaygın devletlerle ilerleyen radikal eşitçi demokrasileşme hareketleri, siyasî partilerin büyük bir kuvvet kazanmasına yol açmıştır. Bu partiler, siyasî bakımdan rüşte erişmiş olan milyonlarca seçmen tarafından önce teşkilâtlandırılmış ve faal hale getirilmişlerdir. Bunlar, seçmenleri ilk plânda siyasî alanda faal gruplar halinde toplayarak rüşte ulaştırmış, halkın fikirlerini belirten ve yayan bir oparlör halinde ortaya çıkmışlardır. Batı memleketlerindeki modern demokrasinin az veya çok parti devleti karakterine büründüğü, başka bir deyimle siyasî hareket ve faaliyet birlikleri olan siyasî partilere dayandıkları haklı olarak ileri sürülebilir. Denebilir ki siyasî partiler olmasaydı, devrimizde halk - en

basit şekilde de olsa - devlet varlığı üzerinde siyasî bir etki sahibi olmak ve siyasî iktidar alanında bunu gerçekleştirmek durumunda olamazdı. (2).

Devleti parti esasına dayandıran böyle bir demokraside, gerçekte esas yapısı ile liberal - temsilî parlâmanter demokrasiden ayrılan başka bir demokrasi şekli vardır. Bu, anayasa hukuku açısından olduğu kadar, anayasa teorisi bakımından da büyük bir anlam taşır.

1 — Modern demokratik parti devleti ile geleneksel parlâmanter temsilî demokrasi arasında, anayasa teorisi bakımından esas fark, eninde sonunda modern parti devletinin şekil ve muhtevaca plebisiter demokrasinin rasyonelleştirilmiş bir belirtisinden başka bir şey olmadığı noktasına gelip dayanır.

2 — Bundan başka, parti devletine dayanan demokrasilerde halk iradesi veya genel iradenin partiler vasıtası ile ortaya konduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sadece siyasî temsil prensibi değil, fakat aynı zamanda plebisiter demokrasinin genel iradenin tezahürünü sağlayan prensibi de, parti esasına dayanan devletlerin demokrasilerinde, halkın genel iradesinin teşkiline medar olmaktadır. Nasıl ki plebisiter demokrasilerde, siyasî hakları olan vatandaşlar topluluğunun iradesi, daima genel iradenin tıpatıp belirmesi olarak kabul ediliyorsa, parti devletine dayanan, faal bir demokraside de hükûmet ve parlâmentoda devamlı parti çoğunluğunun iradesi ile genel irade aynı şeyler olarak kabul edilmek gerekir.

3 — Parlâmanter temsilî demokrasiden, parti devleti esasına dayanan kütle demokrasisine doğru olan bu tipik gelişimin sonu-

(2) Kara Avrupasında harp sonrası bazı anayasalar, modern demokrasinin parti devleti esasına dayanan bünyesini devlet ve anayasa hayatına mal edip âyarlamayı denemişlerdir. Bu cümleden olarak Bonn Anayasası ilk defa olarak en önemli hükümler arasında (Mad. 21, f 1) gerek Federal devlet, gerek onu teşkil eden hükümetler için, siyasî partileri, sadece siyasî sosyolojisi değil, aynı zamanda halk iradesinin belirtilmesi bakımından Anayasa hukukunca zarurî cihazlar olarak tanımıştır. Ayrıca Alman Anayasa Mahkemesi, bir kararında pek haklı olarak, «Siyasî partilerin, Anayasa yapısının ve anayasaca düzenlenmiş siyasî hayatın vazgeçilmez tamamlayıcı ve bütünleyici unsurları olduğunu» açıklamış bulunmaktadır. (Alman Anayasa Mah. Zabıtları, cilt 1 S. 225 - 227). Böylece siyasî partiler, siyaset sosyolojisi alanından koparılıp, bir anayasa müessesesi seviye ve hüviyetine yükseltilmiştir. (Alman Anayasa Mah. Zab. Cilt 2, s. 73 ve Cilt 5, s. 134). Partiler, halk oyununun belirmesinde «Bir anayasa organı görevini yerine getirmek suretile Anayasa yapısının zarurî faktörleri» durumundadırlar. (Alman Anayasa Mahk. Zabıtları, Cilt 4, s. 30).

cu, son zamanlarda parlâmentonun aslı karakterini gittikçe ve özellikle kaybettiğini, komisyonlarda, parti meclisi gruplarında ve ya parti toplantılarında alınan kararları aynen kaydeden sadık vasıtalar derecesine düşen milletvekillerinin rastlandığı bir manzara arz ettiğini göstermektedir. Parti meclis grupları, parlâmento hukukunun hâkim olduğu yönden bir parti meclis grubuna, sadece aynı parti üyelerinin dahil olabilmelerini isteyen parti devleti istikametine doğru artık tesadüf eseri sayılamıyacak kadar açık bir şekilde sapmıştır.

Bundan başka siyasî literatürde konuyu enine boyuna inceleyen ve derinleştiren tartışmalar da eski yaratıcı ve yapıcı karakterini artık yitirmiş bulunmaktadır. Parlâmentolarda söylenen nutuklar, başka türlü düşünen milletvekillerini ikna etmekten daha çok - özellikle prensiplerle ilgili ve siyasî hayatı tayin eden sorunlarda - doğrudan doğruya oy hakkına sahip olanlara yönelmekle, ileri sürülen delillerle onların kanısına, dolayısıyla ilerideki siyasî kararlarına tesir etme hedefini gütmektedir. Radyo ve televizyon, bu etkiyi kuvvetlendiren teknik vasıtalarıdır. Vaktile parlâmento görüşmelerine özel çekiciliğini kazandıran bu durum, partiler devleti demokrasisinin kendisine has bütünlük vetiresine uygun plebisiter bir karakter taşımaktadır. Batılı parti devletlerinin siyasî ağırlık merkezinin parlâmentodan seçmenlere kayışı bir tesadüf eseri değildir. Aslında siyasî denge bir yandan bu teşkilâtlanmış siyasî partiler, öte yandan ise hükûmet arasında kararlaşılmaktadır.

4 — Gerek siyasî literatürde, gerek uygulama alanında, parlâmentolar durumundaki değişikliğin, meclisteki milletvekillerinin durumlarını da belirli şekilde değiştirdiği sık sık görülen bir gerçektir. Mantıkî bir görüş açısından partiler devleti demokrasisinde, partilerin kendi üyelerine de hükmetme iddialarını tabii karşılamak gerekir. Böyle bir demokraside milletvekilleri esasında yabancı bir iradeye tâbi sayılırlar. Bu sıfatla da, artık milletvekillerinin siyasî kararlarını şahsiyetlerini ortaya koyarak hür şekilde alma imkânına sahip gerçek bir halk temsilcisi sayılmalarına yer yoktur. Bu demokraside esas itibarile milletvekiline siyasî önemi büyük mesellelerde parti ve parti gruplarına aykırı bir yönde yürüme hakkının tanınmaması tabiidir. Böyle bir sistem çerçevesinde milletvekilleri değil, sadece partiler (kararlarında serbest olup herhangi bir teklif ve talimatla bağlı değildirler).

Nihayet modern partiler devletinde milletvekili, teşkilâtçılık tekniği bakımından birer aracı üye hüviyetini taşımakta, bu sıfat-

la ancak parti ve grup içersinde hür olarak görevini yerine getirme bakımından vazgeçilmez bir unsur teşkil etmektedir. Bu görevin esası, parti iradesinin belirtilmesi ve genel olarak parti çoğunluğu iradesinin teşkiline katılma noktalarında toplanmaktadır.

Bugünkü partiler devleti demokrasisi içersinde milletvekillerinin parti kanalıdan gelen bir sürü bağılıklar altında buldukları ve bunların milletvekillerin söz ve oylarında önemli etkiler yarattığı her türlü şüphe ve tereddüt dışındadır. Çok şiddetli bir şekilde uygulanması bile meclis grubu üyelerinin parti veya meclis gruplarında alınacak kararlara uymalarını sağlayacak kuvvette olan (3) emredici vekâlet (mandat impératif) ve parti grubu disiplini, anayasa sistematigindeki yerini ve iç meşruluğunu bu vakiadan almaktadırlar. Bütün bu tedbirlerin son hedefi bütün parti kuruluşları ve teşkilât içersine tecanüsü sağlamaktan ibarettir.

Bu arada partiler devleti görüş açısından milletvekillerinin belli bir kanaati benimsemeye zorlanmaları aslâ bahis konusu olmamak gerekir. Bahis konusu olan milletvekilinin parti kanalıdan alacağı bilgilerle aydınlanıp parti veya meclis grubu kararını kamu yararına daha uygun olduğu kanısına varma imkânını sağlamaktır. Bu arada bahis konusu milletvekilinin, partisine içten bağılılığı yüzünden, onun yararına kendiliğinden esasında doğru bildiği şahsî kanaatinden vazgeçmeyi bir ödev olarak benimsemesi mümkün olduğu gibi, bu feragat kararına sırf parti idaresinden gelmesi ihtimali bulunan zararları önleme maksadıyla varması da kaabildir.

5 — Yukarıda belirtilen anlamda demokrasinin tabii bir sonucu da, milletvekilinin gittikçe artan bir ölçüde parti aleyhine yönelen herhangi bir hareketinden dolayı partice sorumlu tutulmasıdır. Bir zamanlar çoğu defa pratik önem kazanıp siyasî literatürde hararetli tartışma konusu haline gelen milletvekillerinin vaadlerinin ve yükledikleri taahhütlerin yerine getirilmemesi yüzün-

(3) Aslında siyasî partiler, parti veya grup disiplininin varlığını enerjik bir duygululukla reddetme eğilimindedirler. Oysaki bir Meclis grubu üyesinin esaslı bir siyasî konuda partice temsil edilen görüş ve yöne aykırı davranamayacağı da; genel olarak kabul ve itiraf olunmaktadır. Gerçekte grup disiplininin, esaslı siyasî konularda - her ne pahasına olursa olsun - parti birliğini koruma amacile, farklı kanaatte bulunan milletvekilinin - partisile ağır bir ihtilâfa düşmeyi önlemek üzere - şahsî düşüncesinden vazgeçmeye zorlayan bir tedbir karakterini taşıdığı açıkça meydandadır.

den seçmenler tarafından sorumlu tutulup tutulamıyacakları, eğer bu tez kabul edilirse, bu konuda seçmenler yetkisinin sınırları ne olabileceği hususu, modern partiler demokrasisi devletinde, seçmenler yerine partilerin geçmesi sebebiyle, eski önemini kaybetmiş durumdadır. Partiler kanalı ile ifadesini bulan halkoyunun koruyucusu sıfatı ile partiler, parti, milletvekillerinin, örneğin daha mutedil bir tedbir olan ihtarlardan çekinmemeleri halinde, teşkilâttan çıkarılma kararına varabilirler. Bu ise, demokratik rejimlerde genel olarak milletvekilinin siyasî hayatının sona ermesi mânasını taşır.

Demokrasi esasına dayanan partiler devletinde saf mantıkî düşüncenin ulaşacağı son prensip ise, partisinden çıkarılan, yahut bir partiden diğerine geçen milletvekilinin, milletvekillik vasıf ve yetkisini de kaybetmesi gerekliliğine varır. Aslında milletvekilliğinden azil müessesesi, temsilî parlâmanter demokrasisi ile bağdaşmayan, dolayısıyla kanun yapısı bakımından tamamen modern kütle demokrasisine dayanan partiler devleti ile sıkı sıkıya uzlaşan bir sistemdir.

6 — Bu durum karşısında bugünkü parlâmento seçimlerinin de esas itibarıyla karakterini değiştirmekte olduğuna aslâ şaşmamak gerekir. Bu ışık altında görülünce, devrimizdeki seçimlerin, gerçek anlamda eski seçimlerle ilgisini kurmak güçleşmektedir. Günümüzün seçimleri, gittikçe artan ölçüde sırf plebisit karakterine uyan bir yöne kaymaktadırlar. Bu usulde siyasî iradenin, partiler programını destekleyen ve parti bürokrasisince belirtilen adaylar mihrakında toplandığı bir gerçektir. Oysa ki bu tercihin partilerin temsil kuvvet ve etkisine uygunluk derecesi, ancak dört veya beş yıllık seçim devresi sonunda açığa çıkacaktır.

Bonn anayasası, diğer birçok anayasalar gibi, bu değişikliği hesaba katmadan, geleneksel bir davranışla, halkoyunun «seçimler» ve «oylamalar» la belireceği esasında ısrar etmektedir. Oysa ki Bonn anayasasının hiç olmazsa Federal alanda plebisiter davranışa karşı cephe almasına rağmen, Batı Almanya'daki seçimlerin bir nevi «oylama» mekanizması haline gelmiş bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bu gerçeğin bir yandan siyaset adamlarının, öte yandan Alman hukuk bilginlerinin geniş ölçüde tasviplerini topladığı da unutulmamalıdır. Bu yüzden halen partiler devleti esasına dayanan demokrasilerde, örneğin halkoyuna sunulma veya halk

tarafından bir kanun teklifi yapılma yönünde plebisiter karakter taşıyan müesseselerin gerek zarurîliği, gerek haklılığı iddia olunmaktadır.

7 — Partiler halinde birleşmiş seçmenlerin siyasî plebisiter kararları, somut ve açık olduğu nisbette, demokratik partiler devletinin görevini iyice yerine getirmesi kolaylaşır ve sağlanır. İngiltere'de kısmen 19 cu yüzyıl ile 20 ci yüzyıl başlangıcında seçimler, bu anlamda somut-plebisiter bir karakter taşımışlardır. Bu seçimlerde, seçmenler, şahısları geri plâna iten belli bir objektif karar vermekteydiler.

Kara Avrupasındaki, İngiltere'nin iki partili sistemini uygulamayan batılı demokrasilerde tabiatile seçimlerin somut-plebisiter karakteri yeter açıklıkla beliremez. Çünkü çok partili bir devlette, iki partili sistemde olduğu gibi, «kesin bir karar - definite issue» in seçim konusu yapılması beklenemez. Bununla beraber çeşitli partiler varlığının, seçimlerde mutlaka plebisiter sorunların ortaya atılmasını engellediğini kabule de imkân ve sebep yoktur. *Gelecekte çok partili devletlerde de kapalı, hattâ bazen da açık bloklar teşkilini teşvik eden eğilimler kuvvetlenip, çoğalmaktadır. Böylece bahsi geçen devletlerde seçimler yardımı ile uzun yıllar süresince hükümet rotasının esas yönünü teşbit eden şartların yaratılması hedefi güdülmektedir. Ancak bir demokrasinin çok partili devlet karakterininin bugün hâlâ seçimler kanalı ile vasıtasız plebisiter kararlar alınmasına müsaade etmediği yerlerde de bu vazifeleri, siyasî partiler içinde teşkillâtlandığı ölçüde seçmenler ifa edenler, veya zımnen kendilerine izafe edilen bu görevleri istatistikî olarak kaydedildiği şekilde yerine getirirler. Bu görevler, esaslı eğilimler içinde temsili değil, plebisiter demokrasi ile sıkı sıkıya bağıntılıdır.*

Halen modern partiler devletinde seçimlerin somut plebisiter mahiyetinden bahsedilmektedir. Temsili demokrasinin bünyevî elemanları tarafından bölümlere ayrılmamış olan parti devleti esası üzerine kurulmuş bir demokraside, millî varlığa taallük eden önemli meselelerde seçmenlerin karar almağa sevk edilmesi sebep-siz değildir. Deneyler, örneğin İngiltere'de bu anlamda radikal siyasî bir değişikliğin halkın «vekâleti» olmaksızın yaratılamayacağını göstermiş ve böylece bir uzlaşma yolunun şart olduğunu ortaya koymuştur. Parti devletine dayanan bir demokraside partilerin, seçmenler kütesinin iradesini gerçekleştiren organlar olarak

gözüktüğü hükümet ve meclise ancak, parti programı vasıtasile tasarlanmış, muhtevaca somutlaştırılmış bir vazifeyi, seçimlerde yapma görevi kendilerine düştüğü zaman, siyasî alanda geniş bir faaliyet gösterme yetkisi verilebileceği görüşü, bu umumî vekâlet tasavvuruna temel teşkil etmektedir.

Bu esaslı görüş açısından örneğin İngiltere'de verilmiş bulunan vekâletle bağdaşması imkânsız olan esaslı ve önemli siyasî kararlar almak gerektiği zaman, hükümet ve parlâmento çoğunluğunun hareketinin, muhalefet tarafından anayasaya aykırı olarak tavsif edildiği nadir değildir. Almanya'da örneğin Almanya'nın dış antlaşmalarında olduğu gibi, millî savunmaya ayrılan bütçe payının anayasa açısından yapılan müzakeresinde, muhalefet, federal parlâmentonun artık bu meseleler üzerinde karar verebilecek meşruiyete sahip bulunmadığı için hükümetin seçmenler kütlesinin temayülünü yeniden yoklaması gerektiğine bilhassa işaret etmiştir. Yine muhalefet, federal Almanya Millî Savunmasının atom silâhları ile teçhiz edilmesinde, halk ve millet için hayatî önem taşıyan ve son federal parlâmento seçiminde müştereken halledilemeyen meseleler bahis konusu olduğu için «halkoyununun yoklanması» vardır. Bu boşluk ancak parlâmentoya kendi kendisini fesih hakkı tanımakla veya devlet başkanına anayasa ile, siyasî önem taşıyan yeni meselelerde halkın oyuna yeni baştan müracaat etmek ve kronolojik devreler dışında «seçimleri» yenileyerek, hükümet ve meclis vekâletini tazelemek imkânını vermekle doldurulabilir.

8 — Partiler devleti demokrasilerinde seçimlerin değişen görevi, özelliği, parlâmanter - temsilî demokraside olduğu gibi, bir milletvekilinin parlâmentoya şahsiyet ve özel vasıfları gözönünde tutularak değil, aksine belli bir siyasî partinin üyesi olarak seçilmekte olmasıdır. Bugün siyasî şahsiyet, artık 19 cu yüzyıldaki anlamda seçmenlere milletin fikrî aristokrasisini temsil ehliyeti ile takdim olunan hür bir şahsiyet olmaktan çıkmış, eski Millî Eğitim Bakanlarından GRİMM'in işaret ettiği gibi: «Sadece bir siyasî parti görevlisi» haline gelmiştir!

Öte yandan seçim sisteminde yapılacak esaslı bir değişiklik sonucu partilerin seçim mücadelesinin tek yürütücüleri olmaktan çıkmaları halinde de, partiler çerçevesinde seçmenler kütlesinin geleneksel - liberal anlamda davranacaklarını iddia etmek doğru olmaz. Bugüne kadar parti dışı seçmenlerin siyasî tepkileri konusunda güvenilir araştırmaları yok gibidir. Ancak bu konuda özellikle İngiltere'de yapılan araştırmalar şöyle bir sonuca ulaşır gör-

rünmektedir: Yüzen oyların büyük çoğunluğu serbest hareket etmemekte, partilere kayıtlı olmayan seçmen küntlesinin çoğunluğu da kendilerini az veya çok partilere bağılı hisseylemektedir. Bunların çoğı, üyelik ödevini yüklenmemelerine rağmen şu veya bu partinin taraflıdır. Bu yüzden gerçek yüzen oy (floating vote) partisiz seçmenlerin aslında sanıldığından çok az bir yüzdesini teşkil etmektedir.

Üstelik modern demokratik devlette, bu «yüzen oyların» parlâmanter temsilî demokrasinin aksine, siyasî bakımdan çok menfi şekilde değerlendirilmesi, doğrudan doğruya «demokrasi» de bünyeye değişikliğine delâlet etmektedir. Gerçekten partiler devletinde siyasî faaliyetlerini dört veya beş senede bir, vatandaşlık ödevlerini yapmak üzere seçim sandığı başına gitmeye hasreden milyonlarca seçmen çoğı defa zaman, sıhhat ve paradan fedakârlık pahasına hayatlarını siyasî parti çalışmalarına vakfedenlerin sırtından geçinen menfaatçılar durumundadırlar. Bu durum karşısında parti yardımı ile devlet idaresini yürüten grupların evvelce devlet otoritesini temsil diğer kuvvetler gibi, hak taleplerle ortaya çıkmalarında ve elde ettikleri müktesep hakların aynı şekilde korunacağını bilmek istemelerinde şaşılacak bir taraf yoktur.

9 — Bu bakımdan geleneksel anlamda 19 cu yüzyılın ruhuna uygun olarak liberal temsilî parlâmantarizm düşüncesinden doğan seçim reformları, artık günümüzün şartlarına uymamaktadırlar. Ashında bu reformlar, bütün temel ve destekleriyle geçmiş bir devre aittirler. Kendi bünyeye kanunlarına tâbi olan partiler devleti demokrasisi için, somut seçim usulleri şekli hemen hiç bir mâna ve önem taşımamaktadır.

— IV —

Yukarıki izahatın ışığı altında özet olarak denebilir ki, yazılı anayasaların 150 yıldanberi benimsedikleri klâsik temsilî parlâmantarizmin, modern demokratik partiler devleti ile uzlaşması, onun siyasî faaliyet şartlarına ve iç mantığına uyması beklenemez. Bu bakımdan örneğin Bonn anayasası gibi bazı yeni anayasaların bir yandan modern partiler devleti demokrasisini kabullenirken, öte yandan liberal temsilî parlâmanter demokrasinin geleneksel esaslarını benimsemeleri ve milletvekillerini bütün milletin temsilcileri olarak vasıflandırmaları, «emir, direktif ve talimatla bağılı olmayıp kendi vicdanlarına tâbidirler» gibi hükümler (Bonn anayasası, Mad. 38, fıkra 1) koymaları tam bir çelişme manzarası arz etmektedir.

Bu çelişmenin ortadan kaldırılması imkânsız gibidir. Federal Alman Cumhuriyetinde bu çelişmenin doğuş sebebi, anayasa hazırlıklarına kadar uzanmaktadır. Gerçekten daha parlamento şûrası (anayasayı hazırlayan heyet «Der Parlamentarische Rat» adını taşıyordu) sının müzakerelerinde, heyet üyeleri arasında aşağıdaki noktada aydın ve açık bir kanaatin belirmedigi görülmektedir: Modern partiler devri, esas hedefi ve temayülü bakımından aynı zamanda liberal, temsilî parlâmanter demokrasi esaslarının kabulüne manidir. Çünkü bahis konusu olan Batının demokrasi anlayışında farklı bünyelere sahip iki ayrı tip demokrasi, kendilerine has kanunlara tâbi oldukları cihetle, birbirleriyle ahenkli şekilde kombine edilemezler.

Bu iki esas siyasî sistem - ideal tip olarak görününce - tecrid edilmiş olarak yanyana durmamakta, aksine ayrı satıh ve alanlarda yer almaktadırlar. Ayrıca Federal Cumhuriyette farklı gelişimlerden kaynak almaktadır. Nitekim Federal Anayasa Mahkemesi «Sosyalist Devlet partisi - Sozialistische Reichspartei» anayasaya aykırı olarak yasak eden 23 Ekim 1952 tarihli kararda isabetli olarak Anayasada «Mebusların bir yandan milletin temsilcisi, öteyandan aynı zamanda somut bir parti teşkilâtının mensubu olarak haiz oldukları çifte mevkii ve vasfın yarattığı gergin münasebete işaret etmektedir. Temsilî parlâmantarizm görüşü açısından modern demokratik partiler devletinin kabulü, nasıl devamlı hoşnutsuzlukla karşılaşılıyorsa, modern partiler devleti bakımından, liberal - temsilî demokrasiyi benimsemede o kadar mantığa aykırı düşmektedir.

Esasen bünyece farklı bu iki ayrı tip demokrasinin uzlaşmazlığı anayasa koyucusu tarafından da bir dereceye kadar hissedilmişti. Nitekim daha parlamento şûrasında iki sistemi birleştirme imkânsızlığını gören bazı üyeler, Bonn anayasasının 38 ci maddesinin 1 ci fıkrasının silinmesi lehinde seslerini yükseltmişlerdi. Bu arada meselâ Hessen'de bu sebeple «Millet temsilcilerinin emir ve direktiflere bağlı bulunmadığı» hakkındaki hükmün memleket (Land) anayasasına alınmasından vazgeçilmişti.

Bir anayasa koyucunun aynı vesikada birbirile bağdaşmayan iki ayrı tip demokrasiyi kabullenmesi halinde girilen çıkmazdan nasıl kurtulunabileceği sorulmaya değer bir konudur. Zira belirli bir siyasî olayları, hukukî normlarla ölçme durumunda olan kimse, bu konuya karşı kayıtsız kalamaz. Buna göre liberal - temsilî demokrasiyi kabullenme demokratik çok partiler devletini benim-

semenin hukukî ilgi bakımından farklı bir durum arzedeceği meydana dandır. Kesin bir sonuca ulaşmak için önemli olan cihet, Federal Anayasa Mahkemesinin yukarıda zikredilen kararında belirtildiği üzere, «Anayasa hukuku ile ilgili somut bir mesele hakkındaki kararda hangi prensibin ağır basacağı» hususudur.

Örneğin temsili parlâmentarizm esaslarına göre bugün de partiler tarafından milletvekillerine (yukarıda beyan olunan genel vekâletin aksine) geleneksel impératif anlamında direktif ve görevlerin hukukan bağlayıcı olarak verilmeyeceği kabul edilmek gerekir. Emir ve direktiflerin aslında caiz oldukları, ancak hukukî ödevler doğurmadıkları nazariyesi yanlıtıdır. Çünkü hukukan bağlayıcı olmayan emir ve direktifler, gerçekte hiç bir suretle «Vekâlet» vasıf ve karakterine sahip değildir. Partiler devletin mantıkî sonucu olan grup disiplini, bugün de anayasa hukukuna göre meşruluk vasfından mahrum olur. Bu sebeple örneğin ileride çıkacak olan partiler kanunu grup disiplinini müeyyide altına koyan hükümler ihtiva edemez.

Bu yasağın yaygın bir kanaate göre, caiz (müsaade olunan) vasfı verilen grup disiplinine de şâmil olması gerekir. Caiz disiplininden maksat, milletvekilinin partisine karşı bağlılık ve sadakatin-den dolayı, onun güttüğü hedefler uğruna şahsî siyasî kararlardan kendiliğinden vazgeçme gerektiğine inanması halidir. Temsili parlâmentarizmin temel prensipleri ışığında milletvekilinin bu şekildeki istinkâfı da anayasaya göre meşruluk vasfına hak kazanamaz. Grup disiplininin dolambaçlı bir yoldan parti statülerine sokulması aslâ caiz sayılamaz.

İleride çıkarılacak bir partiler kanununun, bu türlü hükümlere tesirli şekilde karşı durması gerekir. Nihayet esaslı siyasî meseleler karşısında kararlı bir kanaate ulaşmış olan bir milletvekili, temsili parlâmentarizm esaslarına sadık ise, oyunu kullanmamak veya oylamadan uzak kalmak suretile de muhtemel vicdan azabından kendisini kurtaramaz.

Partilerin milletvekillerine vekâlet veremeyecekleri esası kabul edilince, bir milletvekilinin bir parti emrinin yerine getirilmemesi veya partice çıkarılan bir talimata uymaması, mebusluğun kaybına sebep olamaz. Gerçi partiler devleti prensibine bağlılığın aslında böyle bir sonucu doğurması, tabii sayılmak gerekirdi. Aynı sebeplerle bir milletvekilinin bir partiden diğer partiye veya meclis

grubuna geçişi de -mebus doğrudan doğruya şahsan değil, bir liste içinde seçilmiş olsa dahi, kaideten milletvekili sıfatının kalkması sonucunu doğurmaz.

Bundan başka milletvekilinin seçimden evvel yahut sonra, vazife ve mesleğinin ifası sâdedinde kendiliğinden giriştiği hukukî muamele mahiyetindeki anlaşma ve taahhütler de hukukan bağlayıcı değildir. Bu meyanda örneğin bir milletvekilini seçimden önce partiye karşı - gerekince meclis grubunun kendi takdirine bağlı olarak kullanması kaydı ile yazılı açık bono halinde verilmiş feragat beyannameleri, hukukan bağlayıcı olmadığı gibi, yine bir milletvekilinin partisinin hedef ve gayelerine aykırı hareket halinde istifa edeceğini taahhüt etmesi de aynı şekilde muteber değildir.

Bu izahat yeter bir açıklıkla gösteriyor ki, halen geçerlik da-ralmış ve mânasını kısmen kaybetmiş bulunan parlâmanter - temsilî sistem çerçevesinde, bugün yine her milletvekili belli bir ölçüde anayasa hukukunca teminata bağlanan bir statüye sahiptir. Bu statü, bugün partiler devletinde de bir milletvekiline bir anayasa anlaşmazlığında herhangi bir başka federal organa karşı, bu statüyü savunmak için taraf olma ehliyetini ve meşru haklarını aktif bir şekilde müdafaa imkânını bahşetmektedir. (4).

Öte yandan Federal Anayasa Mahkemesi, bir partinin anayasaya aykırılığından dolayı kapatılması halinde, Bonn anayasasının 21 ci maddesinin, 38 ci maddesine tercihi gereğine, bu sebeple partiye mensup milletvekillerinin son zikredilen madde hükmüne dayanarak, milletvekilliği sıfatını muhafaza iddiasında bulunamayacaklarına karar vermiştir, Alman federal kanun vâzı, bu karara uyarak, son Federal seçim kanunlarına bir partinin anayasaya aykırılık sebebiyle Federal Anayasa mahkemesince kapatılması kararının milletvekilliğinin kaybı sonucunu doğuracağı hükmünü ilâve etmiştir Federal devlete dahil eyaletlerin (Laender) çoğu da Federal kanun koyucuyu takiben kendi kanunlarını aynı konu ve istikamette değiştirmişlerdir.

(4) Federal Anayasa Mahkemesinin bu statüye dahil saydığı haklar içersinde örneğin, milletvekillerinin masraflarını tazmin, milletvekilinin oyunu serbestçe kullanma ve Bundestag adını taşıyan meclis umumî heyetinde söz hakkını bağımsız olarak istimal etmek hakları da vardır. Buna uygun olarak Federal Anayasa Mahkemesi, bu hakların ihlâlinden doğan statü dâvalarının anayasa hukukuna göre caiz olduğuna önceki (Cilt 2, s. 164) ile daha sonraki (Cilt 10, s. 11) ile kıyaslayınız.

Özetlemek gerekirse, denebilir ki, liberal - temsilî parlâmantarizm esaslarının anayasa vâzı tarafından kabullenmesi, bugün için ancak partiler devletinin bazı aşırı sonuçlarının mânasını taşıyabilir. Liberal - demokratik temsil parlâmantarizm prensipleri yardımı ile milletvekillerinin hürriyetlerini yeniden tesise yönelen bütün teşebbüsler sırf tesadüf eseri olarak değil, belki bu prensipler artık partiler devletinde mündemiç tehlikeler kendiliğinden önleyecek yaratıcı kuvveti kaybettikleri için en sonunda akamete mahkûmdurlar. Weimar anayasası devrinde olduğu gibi, siyasî realiteyi görmemezlikten gelerek genel - pozitivist bir görüşle anayasa kanununun liberal - temsil anayasa devletinin benimsemiş olduğunu söylemekle yetinmek, güdülen hedefe ulaşma ve milletvekillerinin temsilî parlâmantarizm anlamında bağımsızlıklarını sağlama en az işe yarayacak elverişsiz bir davranıştır.

Aslında bugünkü partiler devletinde yapılması zarurî düzeltmeler, artık hiç bir suretle temsilî parlâmantarizm düşüncesinden alınacak borçlarla yapılamaz.

Bonn Anayasasınının 38 ci maddesine daha geniş bir mâna verme hedefini güden bir yorum yardımı ile partiler devletinin tehlikelerine karşı koyma teşebbüsüne girişenler, parti devletinin - ne kadar iyi niyetle de ileri sürülmüş olurlarsa olsunlar - bu türlü vasıta ve yardımlarla geri çevrilip düzeltilemeyeceğini gözden uzak tutmaktadırlar. Uzaklara bakan bir görüş açısından bu hal, siyasî olduğu kadar anayasa hukuku bakımından da zammın fereklerine uymayan bir davranıştır.

— V —

Modern partiler devletinin soysuzlaşmış bir demokrasi şekli olduğu düşüncesi, tamamen yanlış faraziyelere dayanmaktadır. Siyasî genel durumun bu hatalı tahlili, neden çoğunlukla siyasî partilerin - özellikle Almanya'da - milletlerin şuurunda yerleşip kök salmadıklarını anlatmaktadır.

Gerçekten çok yaygın olan devlet ile parti karşılaştırması ve halkın seçimlerde sadece parti sistemleri arasında bir tercih imkânına sahip olması yüzünden millî iradenin teşkiline katılmadan uzak kaldığı kanaati, modern demokratik partiler devleti hakkını da varit değildir. Çünkü devlet ile karşı karşıya getirme gayretinde olanlar, bugünkü demokrasi şeklinde milleti siyasî bakımdan teşkilâtlandırıp faal hale sokan ana kuvvetin partiler olduğunu unutuyorlar.

Bu gerçeğe dayanılarak bugün -eskisinin aksine- anayasa hukuku bakımından halk durumunun partiler durumuna dayandığını söylemek hiç de haksız bir iddia olmaz. Kamuoyu görüş açısından ise, artık parti sistemleri halkoyununun bir fotoğrafı olmaktan çok, halkoyu partiler sisteminin bir aynası (projeksiyonu) haline gelmiş durumdadır. Halk kütlelerinin partiler kanal ve vasıtası ile faal duruma geçirilmesi, -sadece bu hedef ve anlam çerçevesinde- modern demokratik partiler devletinin temel varlık unsurudur. Modern demokrasi şeklinde partiler halkla aynı durumdadırlar. Başka bir deyimle siyasî partiler, «halk olma» (hakiki temsille yetinmeyip bizzat halk hüviyetini benimseme) iddiasındadırlar.

Bugün siyaset alanında halk kudretinin partilerce zaafa uğratıldığından sık sık bahis ve şikâyet olunmaktadır. Aslında bu şikâyet, hâkimiyeti elinde bulunduran grupların, sosyal karmaşık durumları yüzünden halk ile devlet arasındaki siyasî birliği, dolayısıyla «gerçek demokrasi» yi tehlikeye düşürecekleri kınasına dayanmaktadır. Aslında bu siyasî yeni romantizm (neoromantik), çok parlak ifade ve formüllerle devlet birliğini tahrip eden daha çok tehlikeli zümre tasavvurlarına dayanarak gerçek halde pek karışık vakıanın karanlıklaştırılması sonucunda daha şümüllü tehlikeler doğurabilir. Bu romantizmin ortaya koyduğu büyük tehlike, güttüğü karanlık hedef yüzünden 19 cu yüzyıl fikirlerinden ilham alarak partiler devletini tasfiye etmeyi isteyen liberaller, mutlakiyetçi devletin otorite ve şekillerini yeniden canlandırma amacına yönelen muhafazakârlar (conservatives) ile nihayet yeni romantizm yardımı ile bilerek veya bilmeyerek yeni bir totaliter devlet kurma kararlı düşmanlarından müterekkep heterojen (tecanüssüz) bir muhalefet blokuna hayat verme esasında toplanmaktadır.

Böyle bir muhalefet ortaklığından sonuncu cereyanın tek muzaffer olarak çıkması, tehlikenin vehametini arttırmaktadır. Çünkü bugün siyasî bir gerçek halinde meşrulaşan partiler devleti, küte demokrasisinde ne liberal temsili parlâmentarizme, ne de muhafazakâr - otoriter mutlakiyetçi devlete dönüş imkânı yoktur. Bu yüzden iki şık arasında tercih şansı, bugünkü liberal partiler devleti şeklindeki demokrasisi ile nazi - faşist veya komünist tek parti devletine inhisar etmektedir.

Bu alternatif karşısında totaliter tek parti devletinin ideoloji bakımından 19 cu yüzyılın temsili parlâmentarizmine değil, 20 ci yüzyılın partiler devleti demokrasisine âyarlanma teşebbüsü aslâ zihinleri karıştırmamalıdır, zira partiler devleti demokrasisi ger-

çekten demokratik bir idare olabilir, fakat mutlaka böyle olması şart değildir. Önemli cihet, totaliter bir devlette plebisit şeklinde oy vermeğe davet edilen halkın serbest oy ve karar verme imkânından mahrum bulunmasıdır. Bir totaliter devlette parti ve seçmenler hürriyetinin kaldırılması sebebiyle cebri bir ayarlama ve itaate zorlama mekanizması hâkim olduğu sürece, partiler içindeki fertlerin demokratik bir birim hüviyeti kazanıp «integration» a (bütünlemeye) kavuştuklarından bahsedilemez.

— VI —

Genel olarak bugünkü durumumuzun belirli vasfı, her yönde değişmiş olan siyasî ve hukukî gerçekleri hâlâ geçmiş zamana ait temsili demokrasiye kaynak alan tasavvurlar, kategoriler ve kavramlarla kavramaya çalışmamız mihrakında toplanmaktadır. Oysa ki bunlar, değişmiş bulunan siyasî ve hukukî hayat realitesini anlamaya ve anlatmaya elverişli durumda değildirler. Yanlış anlamaları peşinen önlemek için bir yandan bugün de birçok yazılı anayasalarda yer almış bulunan temsili demokratik bünye kalıntılarına saygı gösterimesi gerektiği, öte yandan ise siyasî bir realite olarak, bazı devlet ve anayasalarda karşımıza çıkan modern partiler devletinin düzeltilmeye muhtaç olduğu ileri sürülmektedir. Ancak yapılması zarurî reformların doğru esaslara dayanması için önce problemlerin doğru şekilde görülüp, soruların doğru olarak ortaya konması gerekmektedir. Bize öyle geliyor ki bunun için önce modern demokratik partiler devleti vakiasının olduğu gibi kabul edilmesi, sonra da anayasa hukuku ve sistematigi bakımından konunun doğru olarak vazedilmesi şarttır.

Son yüzyılda demokrasideki bünye değişikliklerinin leh ve aleyhine istendiği gibi cepheler alınabilir. Ancak bu bünye değişikliklerinin önce siyasî sonra hukukî etkileriyle bir anayasa gerçeği haline gelmesi, ölçü ve neticesinde, bunların siyaset ve hukuk ilimleri görüş açısından anlayışla karşılanıp incelenme ve aydınlatılmaları gerekir. Bundan ilmi görevin, sadece kendi dışında cereyan eden kanunîlikleri kayıt ve tesbitle yetineceği mânası çıkarılmamalıdır. Bugün de fert, sadece tarihte gelişimin tayin ettiği belli bir konu (obje) değil, belki aynı zamanda hürriyet içinde tayin edici bir süjedir. Ancak fert, ne zaman bir harekette bulunma durumunda kalırsa, tarihin dışında değil, içinde duran ve hareketli bir varlık olarak ortaya çıkmalıdır.

Bugün Almanya'da hâkim olan devlet hukuku nazariyesinin, bu görevi başarı ile yüklenip yerine getirdiği iddia olunamaz. Batı Almanya Federal Cumhuriyetinde hiç şüphesiz artık Bonn anayasasının 21 ci maddesinin açık mâna ve muhtevasından sıyırmak mümkün olmadığı ve istenmediği için, Weimar anayasası devlet hukuku nazariyesince temsil edilen görüşlerin bir yana bırakılması yoluna gidilmektedir. Bugünkü demokrasinin siyasî partiler olmaksızın yaşayamayacağı, partilerin modern demokrasinin yapıcı ve kurucu unsurları olarak anayasamızın bünyesinde yer aldıkları ve anayasa düzeni çerçevesi içersinde kamu hayatında ağır basan çok önemli görevler yapma durumunda buldukları artık bilinmektedir.

Bunlar arasında örneğin partilerin siyasî liderleri yetiştirme ve ortaya çıkarma, seçimleri kazanma, halk ile siyasî iktidar yahut muhalefet arasında bağlılık kurma görevlerinin önemi meydandadır. Bunlara hür irade teşkilî vetinesinin taşıyıcısı ve aralıkçısı sıfatıyla siyasî partilerin, siyasî iktidarın elde edilmesine ve kullanılmasına yönelen kanaat, menfaat ve çabaları toplama, onlara hâkim olup devlet alanında etkili hale getirme görevini de katmalıdır.

Ancak bu görüşle partilerin, fert, millet ve devlet arasındaki münasebet de teker teker sosyolojik, siyasî ve hukukî mahiyetlerinin ne olduğu açıkça belirememektedir. Siyasî partilerin fertler, halk ve devlet arasında bağlayıcı uzuvlar oldukları hakkındaki izah teşebbüsü, onların gerçek yerini, mâna ve karakterini anlatmaktan uzaktır.

Bir yandan Weimar anayasası devrinde olduğu gibi, kesin olarak partilerin ana karakterinin hür bir cemiyet bünyesi taşımasında belirlediği ısrarla öne sürülmektedir. Bununla her şeyden önce, sosyal dinamizmden doğup yaşayan bu teşkilâtın sadece devlet alanına mahsur ve münhasır kalmayacağı açıklanmak istenmektedir. Almanya'daki geleneksel klâsik toplum anlamına göre, cemiyet, devlete karşı gergin bir münasebet halinde düşünülmekte, dolayısıyla devlet - toplum bünyesinde etkili plüralist kuvvet ve menfaatler lehine az veya çok geniş ölçüde kendi belirli siyasî karakterinden sıyrılmaktadır. Bu görüş açısından partilere sadece hür sosyal alanda siyasî iradeyi «hazırlama» görevinin düşmesi tabii bir sonuçtur.

Öta yandan bu esas görüş açısından Bonn anayasasının partileri siyasî irade teşekkülünün mihrakı olarak kabul etmesi muvacehesinde bu görevin nasıl yerine getirilebileceği mistik bir karanlığa bürünmektedir. Gerçekten partilere siyasî iradenin teşekkülüne katılma konusunda anayasa hukukuna göre en önemli rolün düştüğünü vaktile partiler komisyonunun raporu da benimsemiş bulunmaktadır. Adı geçen komisyon bahis konusu raporunda, siyasî partileri «Anayasa hayatının yön verici esas müessesesi ve hissedarı «yahut» Anayasa kuruluşunun mütemmim cüzüleri ve anayasaca düzenlenen siyasî yaşayışın vazgeçilmez unsurları» olarak vasıflandırmaktadır. Almanya'daki siyasî münasebetleri dikkatli bir süzgeçten geçiren bir Fransız müşahidini «Federal Cumhuriyette partiler durumu son derece ilgi çekicidir - La position des partis est extrêment originale» hükmüne ulaştıran bu vuzuhsuz ve karanlık durum olsa gerektir.

Halen hâkim görüş açısından ileri sürülen çelişik kanaatin vuzuhsuzluğu, devlet dışında ancak hür sosyal alanda faaliyette bulunan parti teşkilâtının anayasa hukukunda derine giden fiilî değişikliklerle devlet varlığında derine giden etkiler yarattığı iddiası ile daha da kuvvetlenmiştir. Federal cumhuriyette olduğu gibi modern partiler devletinde, devlet içersinde siyasî iradenin tamamen partiler yardımı ile belirdiği inkâr götürmez bir gerçektir. Zira parlâmentoda kanunları kararlaştıran, bütçeleri onaylayan, hükûmetlerin teşkiline hâkim olan, hükûmetin sevk ve idaresini denetleyen, devlet başkanını seçen, Almanya'da federal merkezî idare ile ona dahil eyaletler arasındaki münasebetleri geniş ölçüde etkisi altında bulunduran partilerdir. Gerek bu gerçekler, gerek zamanımızdaki anayasa realitesinin geleneksel parlâmento, hattâ daha ileri giderek anayasa hukuku üzerinde bir bütün halinde hukukî bakımdan derin değişiklikler yarattığı, artık partilerin hür sosyal teşkilâtlar olduklarını iddiada devam edenlerce de inkâr edilmemektedir.

Bugün hâkim teori, ciddiye alınmak gerekirse, devlet ve toplum münasebeti, aslında yepyeni bir ışık altında aydınlığa kavuşturulmak gerekir. Artık bu münasebet bugüne kadar olduğu gibi, devlet ile toplum arasında devamlı bir gerginlik olduğu görüşünden değil, belki kısmî şekilde de olsa bu ikisi arasında birbirini tamamlayan bir ayniyet bulunduğunu tesbit yolundan vuzuha kavuşur. Buna göre hür sosyal alanda etki yaratan partilerin yalnız toplumda değil, belki aynı zamanda devlette de kurucu rol oy-

nağıklarını kabul zorunluğu varıdr. Böylece demokrasıde Őimdiye kadar devlet ve toplum münasebetinde karakteristik bir önem taşıyan devlet ve toplum zıtlığı, siyasî alanda prensip bakımından kalkmaktadır.

Bu açık anayasa durumu karşısında, partilerin hürriyet ve eşitlik statülerine saygı gösterilecekse, neden partilerin devletle müessesevî bir bağlılıkla kuvvetlendirilmesinin - başka bir deyimle - bunların teşkilâtlanmış devlet varlığına maledilmesinin yasak olmasının gerekliliği bütünü kavranılmaz bir görüş olur. Aksine siyasî partilerin, siyasî alanda bizatihî seçmenler organizasyonu olarak devlet içinde müesseseleşebilmesi - başka bir deyimle - partilerin irade ve hareketlerinin, yüksek siyasî konularda aynı zamanda devlet irade ve hareketlerini de belirtecek şekilde, devlet varlığına kaynatılması gerekmektedir.

Devlet ile partiler arasında anayasaya göre böyle bir birleştirilme (incorporation) halinde, esas itibarile seçmelerle siyasî partiler bir ayniyet münasebeti durumuna gireceklerdir. Zira seçmenler, bir demokrasıde anayasa delâletile «seçim ve oylamalar» a davet olundukları takdirde, seçim süresince sosyal düzenin taşıyıcıları olarak aynı zamanda anayasaya göre devlet organlığı görevlerini de ifa ederler. Bu sebeple federal anayasa mahkemesinin bir kararında siyasî partilere - geçici ve sınırlı bir ölçüde olsa - anayasa dâvası açma yetkisini tanıması tam anlamı ile isabetlidir. Anayasa organlarının ise, mutlaka kesin olarak tesbit olunan hak ve ödevlerle anayasa yapısına alınmaları aşikârdır.

— VII —

Bu izahattan sonra partiler devleti demokrasisinin bünyevî zaruretlerine uymak isteyen bir kimse, partiler devletinin görevini yapma ehliyetine kavuşurmak için elinden geleni yapmalıdır. Böyle bir vazife karşısında bulunan herkes, yeni demokrasinin vazgeçilmez cihazları olan partilerin aynı zamanda devlet kudretini tahrip etmelerini önlemeye itina etmelidir. Bu hedefe ulaşmak ve partilerin merkeziyetçi ve otoriter idare olunan diktacı teşkilât halinde soysuzlaşmalarını önlemek için, herşeyden önce seçmenlerin faal duruma geçirilmesini sağlamalıdır. Bu ise parlâmanter temsili liberallizmin geleneksel vasıtaları ve liberal anlamda yapılan bir seçim reformu ile gerçekleştirilemez. Gerçi böyle bir rejim reformunun partiler devleti çerçevesi içersinde şahsiyet unsurunu kuvvet-

lendirmesine bir şey denemezse de asıl olan bizzat partilerin demokratlaştırılmaları yolundan devlet varlığına demokratik bir şekilde eklenmeleri daha doğru olur. Yalnız partiler devletinin kendiliğinden yarattığı demokratik kuvvetler yardımı ile bünyede lüzumlu düzeltmelerin yapılabilmesi kolaylıkla imkân dahiline girer.

Şu halde devamlı olarak partiler devleti bünyesini içinden gevşetme teşebbüsüne girişilmesi, özellikle bürokratik parti cihazı içersinde zorunlukla kendini gösteren ve Robert Michels'in tasvir ettiği oligarşik - otoriter eğilimlerinin bertaraf edilmesine çalışılmalıdır. Ancak bu şekilde modern demokraside partilerin bizzatî bir gaye haline gelmeleri ve kendilerine has bağımsız hedef ve menfaatlere halk bütünü içersinde yabancı bir uzuv hüviyetine bürünüp devlet içinde devlet durumuna geçmeleri önlenemez.

Böyle bir demokratlaşma için, herşeyden önce partiler içindeki siyasî irade teşekkülünün «aşağıdan yukarıya» doğru cereyan etmesini yani yukarı kademede hizmet gören parti büyüklerinin çoğunluk prensibine göre otoritelerinin meşruluğunu aşağıdan almalarını gerektirir. Buna göre parti üyelerine parti iradesinin teşekkülüne katılmaları imkânını açık tutmaya çalışmak, parti cihazı ve parti bürokrasisinin iradelerini üstün parti kademelerinde anonim ve siyasî bakımdan sorumsuz şekilde geçirmelerini önlemek üzere elden gelen her şeyi yapmak kaçınılmaz bir borçtur. Böylece bürokrasinin modern teşkilatlanma tekniği yardımı ile partili vatandaşların rağmen kendi iradesinin önce partililere sonra da bütün halka karşı yürütmesinin önüne geçilmiş olur. Bu partiler halinde teşkilatlanmış seçmenlerin, partiye bütün önemli kararları bizzat almaları mânasına gelmez.

Böyle bir durum yalnız teknik bakımdan imkânsız olmakla kalmaz. Aynı zamanda iyi anlaşılmalı bir demokrasi kavramına aykırı da düşer. Zira otoritenin iç disiplin ile bir arada tutulan taraftarların iradesine dayanma zarureti anlamında demokrasi ve liderlik, modern partiler devleti demokrasisinde de birbirini nakzetmez. Aksine karşılıklı olarak yekdiğerini şart kılar ve tamamıdır. İngiltere'de yalnız Muhafazakâr Partide değil, İşçi Partisinde de görülen siyasî liderliğin iktidarda bulunan parti liderliği ile bir arada yürütmesi hali, bu beraberliği bütün açıklığı ile göstermektedir. Partiler devleti demokrasisi de «Çelik kanununun» hükmü altındadır. Bu kanuna göre partiler, halkın sinesinden çıkan ve meşruluğunu ondan alan bir siyasî elit (seçkinler) tarafından sevk ve idare olunma durumundadırlar. Böyle bir demokratlaştırma sade-

ce parti teşkilâtının demokratik kuruluşunu sağlamakla da yetinemez. Daha da ileri gidilerek partinin durumunu da demokratik şekilde düzenlenmesi gerekir. Bunun için de her şeyden önce bütün partiler tarafından hukukan eşit muameleye tâbi tutulmaları, eşit ve özellikle gizli seçim ve oy hakkına sahip olmaları, toplantılarda ve kongrelerde kanaatlerini serbestçe ifade ve beyan hakkından faydalanmaları zarurîdir.

Bundan başka partilerin demokratlaştırılması, parlâmentolar için adaylar gösterilmesinin de demokratlaştırılmasını da gerektirir. Çünkü ancak bu şekilde parti bürokrasisinin ve yüksek parti hiyerarşisinin gizli politika gütmesi önlenebilir. Bilindiği üzere Birleşik Amerika'daki «primary elections» (aday yoklamalar) bu maksada hizmet etmekte ise de tatbikat da her zaman tam bir şekilde uygulanmamaktadır. Çünkü parti bürokrasisinin kudreti, bu «primary elections» ile yeter derecede kurullanamamaktadır.

Partilerin demokratlaştırılması, bunların antidemokratik tesirlere karşı korunmalarını da zarurî kılar. Partiler devletin demokratlaştırılmasının tabii bir sonucu da âmme vasıtalarının artan ölçüde partilerin kendi gayeleri için faydalanmalarının sağlanmasıdır.

Şahsî kanaatim şudur ki, modern demokratik parti devletinin istikbali, dolayısıyla demokrasinin kaderini böyle bir demokratlaştırma tayin edecektir.